

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Derleme Makalesi • Review Article

Cumhuriyetçi ve Liberal Bağlamda Hobbes ve Rousseau'nun Yurttaşlık Yaklaşımları

Hobbes and Rousseau's Approaches to Citizenship in the Republican and Liberal Context

Alper KASIMOĞLU^{a,*}

^a Öğr. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi, Termal MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yalova / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-1753-8790

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Haziran 2024

Kabul tarihi: 18 Ekim 2024

Anahtar Kelimeler:

Yurttaşlık,

Hobbes,

Rousseau.

ÖZ

Siyasal düşünce tarihinin önemli kavramlarından biri olarak karşımıza çıkan yurttaşlık, Thomas Hobbes ve Jean-Jacques Rousseau tarafından liberalizm ve cumhuriyetçilik çerçevesinde ifade edilen temel kuramlarda farklılaşmaktadır. Cumhuriyetçi ve liberal düşünce okulları, modern politikanın temel taşları olarak kabul edilmekte ve yurttaşlık kavramı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Hobbes'un "Leviathan" ve Rousseau'nun "Toplumsal Sözleşme" adlı eserleri başta olmak üzere, bu iki düşünürün çalışmaları incelendiğinde yurttaşlığın doğası, devletin rolü ve bireylerin toplum içindeki hak ve yükümlülüklerine ilişkin farklı bakış açılarının bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada, literatür taraması yöntemiyle, Hobbes ve Rousseau'nun eserleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılması hedeflenmektedir. Çalışmanın temel sorusu, bu iki filozofun cumhuriyetçi ve liberal yurttaşlık bağlamında düşünceleri arasındaki temel farkların ve gerilimlerin ne(ler) olduğudur. Toplumsal sözleşme teorisinin önemli savunucularından birisi olan Hobbes, bireyin kendini koruma arayışına ve toplumsal düzeni sağlamak için mutlak egemenliğin gerekliliğine dayanan otoriter bir yurttaşlık anlayışı ortaya koyar. Buna karşılık Rousseau, halkın kolektif iradesini ve genel idareyi, yönetimin şekillendirilmesinde sivil katılımın hayati önemini vurgulayarak daha katılımcı ve demokratik bir yurttaşlık biçimini savunur. Devletin kişi üzerindeki otoritesi, kişilerin sahip olduğu veya olması gereken haklar ve toplumsal sorumluluklar konusunda da bu iki düşünür arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışma, etkili siyaset filozoflarından Hobbes ve Rousseau'nun bakış açılarından hareketle her birinin yurttaşlık kavramını nasıl ele aldığı, cumhuriyetçi ve liberal yurttaşlık anlayışları arasındaki temel gerilimleri çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Bu gerilimlerin modern siyaset kuramı ve pratiği üzerindeki tesirlerinin detaylı bir incelemeye tabi tutulması çalışmanın bir diğer amacıdır. Bu suretle, Hobbes ve Rousseau'nun fikirlerinin günümüz politik bağlamındaki yansımaları ve geçerliliklerinin de tartışılması amaçlanmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: June 30, 2024

Accepted: October 18, 2024

Keywords:

Citizenship,

Hobbes,

Rousseau.

ABSTRACT

Citizenship, one of the important concepts in the history of political thought, is differentiated in the basic theories expressed by Thomas Hobbes and Jean-Jacques Rousseau within the framework of liberalism and republicanism. The Republican and liberal schools of thought are regarded as the cornerstones of modern politics and significantly impact the concept of citizenship. When the works of these two thinkers, especially Hobbes' "Leviathan" and Rousseau's "Social Contract" are analyzed, it is seen that there are different perspectives on the nature of citizenship, the role of the state, and the rights and obligations of individuals in society. This study aims to make a comparative analysis of the works of Hobbes and Rousseau through a literature review. The main question of the study is what the main differences and tensions between the ideas of these two philosophers in the context of republican and liberal citizenship are. Hobbes, one of the important proponents of the social contract theory, puts forward an authoritarian understanding of citizenship based on the individual's quest for self-preservation and the necessity of absolute sovereignty to ensure social order. On the other hand, Rousseau advocates a more participatory and democratic form of citizenship by emphasizing the collective will of the people and general administration, and the vital importance of civic participation in shaping the government. There are also significant differences between these two thinkers on the authority of the state over the individual, and the rights and social responsibilities that individuals have or should have. This study aims to analyze how each of these two influential political philosophers, Hobbes and Rousseau, approaches the concept of citizenship and the main tensions between republican and liberal conceptions of citizenship. Another aim of the study is to analyze the effects of these tensions on modern political theory and practice. In this way, it is also aimed to discuss the reflections and validity of Hobbes and Rousseau's ideas in today's political context.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: alperkasimoglu@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The concept of citizenship has been one of the important topics of political philosophy throughout history with varying interpretations in different ideological perspectives. Thomas Hobbes and Jean-Jacques Rousseau, two prominent philosophers of political philosophy, present broader and different perspectives on citizenship based on republicanism and liberalism. This study aims to compare Hobbes' and Rousseau's views on citizenship, and their approaches within these contexts, and examine how their theories contribute to contemporary understandings of civic participation, rights, and duties.

The main problem addressed in this study is the different perspectives on citizenship put forward by Hobbes and Rousseau. While Hobbes' thought is generally associated with a more conservative, security-centered perspective, Rousseau's approach is more participatory and community-oriented. This difference raises critical questions about the nature of civic responsibility, the role of the state, and the balance between individual freedoms and collective obligations. Understanding these differences is essential for understanding the fundamental principles that have influenced modern political systems and their approaches to governance and civil life.

This study employs a qualitative, comparative methodology that analyzes the primary texts of Hobbes (primarily "Leviathan") and Rousseau (primarily "The Social Contract") to uncover their core ideas on citizenship. The analysis is supported by secondary literature that contextualizes and critiques these theories within the broader frameworks of republican-socialist and liberal-democratic approaches. By systematically comparing the approaches of the two philosophers and identifying key similarities and differences, the study provides a comprehensive understanding of their contributions to the phenomenon of citizenship. By exploring the philosophical foundations of citizenship in the work of Hobbes and Rousseau, this study contributes to a richer understanding of the challenges and opportunities inherent in developing a robust and inclusive civic culture in contemporary societies.

This study employs a qualitative, comparative methodology that analyzes the primary texts of Hobbes (primarily "Leviathan") and Rousseau (primarily "The Social Contract") to uncover their core ideas on citizenship. The analysis is supported by secondary literature that contextualizes and critiques these theories within the broader frameworks of republican-socialist and liberal-democratic approaches. By systematically comparing the approaches of the two philosophers and identifying key similarities and differences, the study provides a comprehensive understanding of their contributions to the phenomenon of citizenship. By exploring the philosophical foundations of citizenship in the work of Hobbes and Rousseau, this study contributes to a richer understanding of the challenges and opportunities inherent in developing a robust and inclusive civic culture in contemporary societies.

The analysis reveals that Hobbes views citizenship - as we have already noted - primarily in terms of security and order. According to Hobbes, individuals are by nature self-interested and driven by the intense fear of death, which leads them to seek security through a social contract. In this contract, individuals surrender their natural rights to an absolute sovereign in exchange for protection and order. In the Hobbesian framework, citizenship is characterized by submission to the authority of the sovereign and the legitimacy of political power derives from the consent of the governed. This is in line with the liberal conception of citizenship in which the main function of the state is to protect individual rights and personal security. Hobbes' liberal framework prioritizes individual rights and the protection of private interests, often at the expense of collective action and civic engagement. This is echoed in modern liberal democracies, which focus on the protection of individual liberties and the provision of a stable, ordered society through a system of laws and institutions.

In contrast, Rousseau's conception of citizenship, the republican model of civic participation, emphasizes the importance of developing a common sense of identity and purpose among citizens. This approach has influenced various forms of participatory democracy and movements that aim to revitalize civic life and foster a stronger sense of community. Rousseau emphasizes the "general will", a collective will that represents the common good and transcends individual interests. For Rousseau, true citizenship involves active participation in the political community and commitment to the collective welfare. This republican approach argues that individuals achieve true freedom not through the pursuit of private interests, but through their participation in the public sphere and their contribution to the common good. In Rousseau's view, the ideal citizen reflects a communitarian ethic that focuses on the moral and civic responsibilities of individuals in society, prioritizing civic virtue and the common good over personal desires. Rousseau's emphasis on the common good and the moral obligations of citizenship challenges the liberal concept of citizenship primarily as a status of individual rights.

The study concludes that while both Hobbes and Rousseau offer valuable insights into the nature of citizenship, their approaches reflect fundamentally different assumptions about human nature, the role of the state, and the purpose of civic participation. Hobbes' emphasis on security and order contrasts sharply with Rousseau's vision of participatory democracy and collective sovereignty. These differences underscore the broader ideological divide between republicanism and liberalism and highlight the need for a balanced approach that can address the complexities of modern civic life.

Giriş

Siyaset bilimi disiplinlerinin ele aldığı temel problemler arasında yer alan yurttaşlık kavramının modern siyasal kuram içerisindeki muhtevası ve işlevi; zamana, yere ve döneme dair yaşanan hadiseler/gelişmelere bağlı olarak farklılaşmış, bazen kısmi değişimler geçirmiş, dönem dönem ise köklü kırılımlar yaşamıştır. Yurttaşlık, yalnızca bireyin devletle olan ilişkisini değil, aynı zamanda bireyin diğer bireylerle olan toplumsal bağlarını ve bu bağların siyasal yapı içindeki işlevselliğini de kapsayan geniş bir çerçevede incelenmektedir. Günümüzde de ehemmiyetini koruyan bir kavram olarak yurttaşlık olgusu, globalleşen dünyanın uluslararası ve ulus üstü gereksinimlerine cevaben içeriği ve fonksiyonu, içkin sorunlarıyla beraber tartışılmaktadır. Bu bağlamda, yurttaşlık kavramının günümüz koşullarında yeniden tanımlanması ve bu tanımın modern siyaset teorisiyle nasıl örtüştüğünün incelenmesi önem arz etmektedir.

Cumhuriyetçi ve liberal yurttaşlık paradigması, çağdaş siyaset felsefesini etkileyen tartışmaların iki değişik yönünü oluşturmaları nedeniyle önem arz etmektedir. Bu iki paradigma, yurttaşlık kavramının farklı siyasi rejimlerde nasıl şekillendiğini ve uygulandığını anlamak açısından kritik bir rol oynar. Bu çalışmada yurttaşlık, iki ayrı fikri -liberal ve cumhuriyetçi- merhale üzerinden ele alınıp değerlendirilmekte olup, söz konusu yaklaşımların önemli temsilcileri Hobbes ile Rousseau'nun düşünceleri incelemenin odağındadır. Bu çalışma, yalnızca tarihsel bir analiz sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu iki düşünürün çağdaş politik kuramlara nasıl katkıda bulunduğunu da ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bir taraftan haklar çerçevesinde, diğer taraftan da görev ve sorumluluklar bağlamında izah edilmeye başlayan yurttaşlık olgusunda hem cumhuriyetçi haklar vurgusu hem de liberal yurttaşlık vurgusu beraber ön plana çıkmaktadır. Bu iki yaklaşımın analizi, modern siyaset felsefesinde yurttaşlık kavramının nasıl şekillendiğine dair derinlemesine bir anlayış ortaya koymaktadır. Bu iki yaklaşımın önemli temsilcilerinden olan Hobbes ve Rousseau, yurttaşlık olgusunu eserlerinde sıkça ele almışlar (Kartal, 2010, s. 31-32) ve bu konuda değişik fikirler ileri sürmüşlerdir (Arslan, 2017, s. 169). Bu fikirler, hem bireyin hakları hem de toplumsal sorumluluklar açısından yurttaşlık kavramının farklı boyutlarını aydınlatmaktadır.

Toplumsal sözleşme kuramcıları olan Thomas Hobbes ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürler, doğa durumunda insanların kendi aralarında uzlaşıp bir sözleşme yaparak çağdaş/modern topluma geçtiklerini varsayarlar (Cevizci, 2012, s. 424) ve farazi bir akit olarak yurttaşlık hak ve ödevlerine meşru bir temel oluştururlar. Hobbes, ufuk açıcı eseri *Leviathan* ile düzeni sağlamak, kaos ve çatışma ile karakterize edilen bir doğa durumuna inişi önlemek için egemen bir otoritenin gerekliliği üzerine kurulu bir toplum vizyonu sunar. Buna karşılık, Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme* adlı eseri, kolektif irade fikrini savunurken halk egemenliğinin önemini ve bireysel özgürlüğün bir topluluğun ortak değerleri çerçevesinde korunmasını vurgulamaktadır. Bu iki düşünürün sunduğu modeller, modern devletlerin yurttaşlık kavramını nasıl şekillendirdiğine dair önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, çalışmada birincil ve ikincil metinlerden faydalanıp, çağdaş yorumlardan istifade edilerek Hobbes ile Rousseau'nun yaklaşımlarının cumhuriyetçi ve liberal yurttaşlık bağlamlarında incelenmesi yapılacaktır. Bu çalışma, çağdaş siyasi düşüncenin daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sunacaktır.

Yurttaşlık Kavramı

Yurttaşlık kavramı, sosyal bilimlerde -diğer birçok kavram gibi- uzlaşa sağlanmış net bir tanımı olmayan ve farklı kullanımları bulunan bir kavramdır. Leca'ya (1996, s. 16) göre bu durum iki temel nedene dayanır. İlk olarak, yurttaşlık, "aile, işletme, mahalle veya dünya yurttaşlığı" gibi uzamsal ve fonksiyonel kapsamların çeşitliliğine bağlı olarak

bölümlendirilebilir. İkinci olarak, yurttaşlık, işaret ettiği ve kendi alanlarında da değişiklik gösteren özel ve kamusal vasıflı hak ve yükümlülükleri izah eden hukuksal konumlanış, tavır/tutum hatları ve özgül bir vasfa sahip rollerin tümünden meydana gelir. Yurttaşlık kavramının etimolojik kökeni, Latince "civis" ve Yunanca "polites" sözcüklerine dayanır. Bu sözcükler, yurttaş yalın anlamda bir politik topluluğun üyeliğine dâhil görür. "Yurttaş" sözcüğü, Latince "civis" ve Yunanca "polites" kökenlerinden türetilmiş olup, "cite"den türetilmiş ve "bir kentte oturan" anlamında kullanılmasıyla bir sitenin ya da politik bir cemaatin üyesi olmayı içeren siyasal anlamın genel tanımlaması olarak kabul edilir (Bouineau, 1998, s. 109).

İngiliz sosyolog Thomas Humphrey Marshall (2000, s. 22, 65-122), *yurttaşlık ve sosyal sınıflar* adlı eserinde yurttaşlık kavramını konum ve bu konumun getirdiği hak ve yükümlülükler bağlamında ele alır. Marshall'a göre, yurttaşlık, bir cemaatin/topluluğun tüm bireylerine maruf bir statü olarak ifade edilir. Bu statüye sahip olan herkes, bu statünün sağladığı tüm ayrıcalık ve görevler bağlamında eşittir. Her ne kadar bu hak ve yükümlülüklerin nelerden ibaret olması gerektiğini tespit eden evrensel bir ölçüt bulunmasa da, yurttaşlığın gelişen bir müessese olduğu toplumlarda kâmil bir yurttaşlık imgesi oluşturulabilir. Bu imge, yapılmış olanların ve yapılması beklenenlerin kriteri olabilir. Marshall, yurttaşlığı sivil, siyasi ve sosyal olarak üç bölüme ayırır. Ona göre, sivil öge, ferdi özgürlük maksadıyla lazım gelen haklardan meydana gelir. Fikir, ifade ve inanç hürriyetini, mülk sahibi olma ve mevcut bulunan kanunlara elverişli sözleşmeler yapabilme hakkını, adalete erişim hakkıyla birlikte kişi özgürlüğü olarak tanımlar. Siyasi ögeyi, siyasi gücü elinde bulunduran bir organın üyesi olarak veya bu şekilde bir organın üyelerinin seçmeni olarak siyasal erk'e dâhil olma hakkı olarak değerlendirir. Sosyal ögeyi ise bir miktar iktisadi refah ve emniyeti elde etme, sosyal mirastan pay alma ve toplumda egemen bulunan standartlar çerçevesinde uygar bir hayat nizamına sahip olma hakkı olarak tanımlar. Marshall'a göre yurttaşlık, gelişim sürecinde olan bir olgudur. Bu olgu, herkesin kuramsal manada eşit olması ile başlayıp, sonrasında hakların kullanılmasıyla birlikte genişleyen ve güçlenen bir değişim süreci yaşar. Bu süreçte, yurttaşlık öz ifadesiyle kişiyi devlete bağlayan hukuksal bir bağ olarak tanımlanabilir; ancak bu bağın sadece kanuni olmadığı, aynı zamanda siyasal, kültürel, dinsel, sosyolojik ve iktisadi hakikatlerden de soyutlanamayacağı açıktır (Tsaliki, 2007, s. 162). Çağdaş anlamda yurttaş, bir devletin hâkimiyetindeki alan/yer üzerinde yaşayan, siyasal toplumun herhangi bir özel topluluk ilişkisinden bağımsız, belli hakları bulunan ve tüm bireyler için aynı olan vecibeleri paylaşan bir mensubunu simgeler (Ünsal, 1998, s. 4).

Turner (2015, s. 222), yurttaşlığı, kişilerin herhangi bir topluluğun kâmil üyeleri olduğu ve zamanla normatif sosyal ayarlamalarla geleneksel/kurumsal bir biçime bürünerek tabiiyeti oluşturan sosyal, hukuki, politik ve kültürel pratikler olarak tanımlar. Turner, yurttaşlık konusunu toplumsal/sosyal hakların belirgin bir örneği olarak inceler ve kişilerin belirli bir geçmişe, tarihe ve toprak parçasına sahip politik topluluğa mensubiyetle yurttaş olduklarını ifade eder. Yurttaşlık, özgün bir hâlde milletler sistemi dâhilinde resmi olarak tanınmış bir ulus devletin sosyolojik esaslarının göstergesi hâlidir. Sanayileşme ile birlikte, toplumlarda yaşanan dini değerlerdeki gerileme neticesinde yurttaşlık, müşterek bir kimlikler kümesi, müşterek bir ulusal kültür ve müşterek bir değer sistemi ortaya koyarak seküler bir din fonksiyonu görür. Schnapper (2005, s. 492-495), yurttaşlığın demokrasi devrinde potansiyel olarak evrensel bir kapsayıcılık prensibini temel aldığını belirtir. Kişiler arasındaki tarihi, kültürel, toplumsal ya da dirimsel nüanslar ne olursa olsun, kendi kaidesi çerçevesinde yurttaşlık tüm topluluğa açıktır ve siyasal organizasyon, modern değerler namına kişileri yurttaşlık üzerinden bir araya getirmeye çalışır.

Yurttaşlık olgusunu toplumsal ekoloji dilinde yeniden tanımlamayı hedefleyen Murray Bookchin (2017, s. 19,24), bu kavramın ekolojik topluluğu meydana getiren canlılar arasındaki görev dağılımının toplumsal karşılığı olduğunu söyler. Bununla birlikte, Bookchin, bu kısa tanıma indirgenebilecek bir gerçeği belirtir ve ayrıca ekler: İnsanlar, kendi topluluklarını yöneten aktif katılımcılara dönüşürken, toplumsal oluşum dâhil, bireyin öz oluşumunu içeren süreç ile yurttaşlık arasında bir bağ kurar. Touraine'e (1997, s. 104) göre yurttaşlık, yalnızca uyruklu değil, tüm bireylerin siyasal yükümlülüğünü bildiren yapısal bir durumdur. Yönetime doğrudan ya da dolaylı yollardan katılma hakkı, "yurttaşlık" sayesinde olmaktadır. Giddens ve Sutton (2014, s. 367-368) ise yurttaşlığı, kişilerin bir devletin üyesi olarak elde ettikleri "konum" ve bu konumla ilgili belirli "hak" ve sorumluluklara sahip olmaları olarak tanımlar. Bu durum, siyasal anlamda yükümlülük duygusu esasında etkin bir adanmışlığı kabullenme anlamına gelir. Bireyin benimseme ve mesuliyet duyguları, yaşadığı toplum içerisinde ve ülkede bir fark oluşturmaları sağlar (Drucker, 1994, s. 240).

Brubaker (2009, s. 44), yurttaşlığın hukuki bir statü olmasının ötesinde, giderek daha fazla ön plana çıkan kültürel ve sosyal bir ilişkinlik şekli olduğunu savunur. Yurttaşlık, ulus devlet düzeninin yönetsel yapısı içerisinde ve politik kültüründe merkezi bir ehemmiyete sahiptir. Heater'a (2007, s. 10-11) göre ise yurttaşlık, kişiyi; feodalite, krallık/monarşi ve tiranlık yönetim biçimlerinde bulunduğu gibi bir başka kişiyle ya da ulusta olduğu gibi bir toplulukla değil, temel olarak devletle olan bağ ile tanımlar. Antik Yunan'dan bu yana, yurttaşlık kavramının muhtevası, boyutu ve/veya tanımı farklılaşmakla birlikte önemini sürdürdüğü ifade edilebilir. Küreselleşme ve postmodernizmin etkileriyle, yurttaşlık sosyal ve politik tartışmaların merkezinde yer almaya devam etmektedir. Bu nedenle, terimin daha net anlaşılabilmesi için tarihsel dönüşüm süreçlerinin incelenmesi faydalı olacaktır.

Yurttaşlığın Tarihçesi

Yurttaşlık, Eski Yunan'dan bugüne dek siyasal toplumlar kadar tarihi bir olgu olmakla birlikte, büyük dönüşümler ve değişimler geçirmiştir. Heater (1990, s. 161) yurttaşlığa ilişkin tarihsel incelemesinde bu fikrin farklı tarihsel dönemlerini "Yunan şehir devleti, Roma İmparatorluğu, Orta Çağ ve Rönesans dönemi, ulus devlet ve kozmopolit birliktelikler" olarak tasnif eder. Platon'un (2016, s. 111) ünlü eseri *Devlet*'te yurttaşlıktan bahsetmesi, bölümlere ayırması ve her kısmın yapacağı görev ve yükümlülüğü net bir şekilde ortaya koyması, yurttaşlık düşüncesinin ilk defa Antik Yunan'da ortaya çıktığının bir kanıtı olarak ifade edilebilir. Platonun tasnifine göre yurttaşlar; yöneticiler, askerler ve üreticilerden oluşmaktadır. Bu çerçevede, Antik Yunan'da yurttaşlık, belirli ayrıcalıkların belirli gruplara verilmesi ile tanımlanır; kadınlar, çocuklar, köleler ve göçmenler gibi gruplar yurttaş kabul edilmezken, 20 yaşını dolduran erkekler yurttaşlık haklarına sahip olur (Heater, 2007, s. 43). Aristoteles (2014, s. 85) ise yurttaşlık kavramını daha da derinleştirerek *Politika* adlı yapıtında, yurttaşı yargı ve yetkeye katılan, yasal, siyasal ve yönetsel görevler üstlenen bir aktör olarak tanımlar ve ona göre, bir şehir devletinin (polis) yurttaşı, yönetim ve yönetilme süreçlerinde etkin bir rol oynamalı, bu süreçlere dâhil olmalıdır.

Roma yurttaşlık anlayışı, Antik Yunan'dan ciddi biçimde farklılaşmıştır. Heater'ın (2007, s. 49) ifadesiyle, Roma yurttaşlığı daha geniş bir toplumsal statüyü kapsar ve daha büyük kitlelere erişim sağlar. Bu bağlamda, Roma ile Antik Yunan yurttaşlık anlayışları arasındaki temel fark, bireyin ele alınış biçiminde kendini gösterir. Antik Yunan'da birey, toplumsal bir hayvan olarak incelenirken, Roma'da birey, hukuki bir insan olarak değerlendirilmiştir (Kartal, 2010, s. 19). Roma'da yurttaşlık, yalnızca bazı kesimlere değil, köleler ve tutsaklar gibi daha geniş toplumsal sınıflara da verili bir hak olarak sunulmuştur (Üstel, 1999, s. 53). Bu sistemde, yurttaşların görevlerini yerine getirmeleri ve haklarını kullanmaları, yasal olarak güvence altına

alınmıştır. Roma sisteminde yurttaşlık statüsü hukuksal bir vafsa sahip olduğundan, yabancılar bile yurttaş olarak kabul edilebilmiştir (Schnapper, 1995, s. 95-96).

Ancak, Orta Çağ'da yurttaşlık kavramı, Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerindeki kadar etkili olamamıştır. Bunun nedenlerinden biri, Hıristiyanlığın sorgulanamaz dinsel öğretilerinin etkisiyle yurttaşlık statüsünün bireylere yaşamları üzerinde yetki tanıyan bir güç hâline gelmesidir. İkinci neden ise, Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve ardından feodalitenin ortaya çıkışıyla birlikte devlet mekanizmasının gücünü kaybetmesidir (Heater, 2007, s. 71-72). Roma İmparatorluğu'nun parçalanması, yurttaşlık fikrinin Rönesans'a kadar suskun bir süreç geçirmesine yol açmıştır (Audier, 2006, s. 21). Yurttaşlığın yeniden canlanması ise Rönesans'la birlikte gerçekleşmiş, özellikle İtalyan kent devletleri temelinde yeni bir anlam kazanmıştır. Bu dönemde Machiavelli gibi düşünürlerin yurttaşlık üzerine yazdığı eserler, bu kavramın yeniden yorumlanmasında önemli rol oynamıştır. Weber'in batı rasyonalizm aklına atıfta bulunan Turner (2012, s. 125), medeni olma sürecini, taşradan uzaklaşarak kentli olma ve böylece yurttaşlaşma süreci olarak tanımlar. Bu süreçte kentlilik, kişiyi "yurttaşlaştırmak" anlamına gelir (Heater, 2007, s. 83). Ancak bu dönemde dahi, Floransa gibi şehirlerde lonca üyeleri yurttaş kabul edilirken, köy halkı ve kentli zenginler bile bu statüden mahrum kalmıştır.

Antik Yunan ve Roma'da siyasal hayatın öznesi olan yurttaşlık, Orta Çağ'da derebeylik düzeni içinde kralların ve ruhban kesiminin eline geçmiştir. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ulus devlet anlayışıyla yurttaşlık kavramı farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde, ulus devletler, bireyleri ulus öncesi ve yerel topluluklardan kopararak kendi tekeline almış, bu bağlamda yurttaşlık, politik olarak yeniden inşa edilen bir kimliği ifade etmiştir. Ulus devlet açısından yurttaşlık, kimin içeride kimin dışarıda olduğunu belirleyen ve topluluk üyelerine bir dizi hak ve ödevler yükleyen bir statüdür (Gülalp, 2015, s. 12). Ulusal bilinç, yurttaşlık kavramı ile örtüşmüş, siyasal hakların ötesinde ulusal aidiyeti belirleyen tek ölçüt hâline gelmiştir (Erözden, 2008, s. 120). Böylece, yurttaşlık, modern yaşamın temelini oluşturan devlet ve birey arasındaki sosyal sözleşmeyi sağlamak amacıyla siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarda genişletilmiş haklar ve sorumluluklarla tanımlanmıştır (Işın ve Turner, 2002, s. 1-10).

XX. yüzyılın ikinci yarısında ise uluslararası göç, nüfus hareketleri ve globalleşmenin etkisiyle yurttaşlık kurumu, çok kültürlü bir vasıf kazanmış ve heterojen toplumların gereksinimlerine tam olarak karşılık veremez hâle gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, ulusal vasıflı yurttaşlık düşüncesinden çoklu yurttaşlık kavramlarına (kozmpolitan yurttaşlık, çok kültürlü yurttaşlık, ulus-ötesi yurttaşlık, diasporik yurttaşlık, ekolojik yurttaşlık, radikal demokratik yurttaşlık gibi) doğru bir evrilme süreci yaşanmıştır (Kaya, 2006, s. 98). Son yüzyıldaki büyük savaşlar, kitlesel nüfus hareketleri ve değişen dünya düzeni, yurttaşlık olgusunun yeniden dönüşmesine yol açmıştır. Bugün ise iletişim ve teknolojideki hızlı değişim ve uluslararası göç dalgaları, yurttaşlık kavramına yeni anlamlar yüklemekte, daha talepkâr bir yurttaşlık profili ortaya çıkarmaktadır (Soysal, 2010, s. 1).

Yurttaşlık Yaklaşımları

Yurttaşlık olgusunun konuşulmaya başlandığı Antik Çağ'dan bugüne değin teorisyen ve filozofların birçoğu, kimi hususlarda farklı görüşler serdetmiştir. Bu farklılıklara rağmen yurttaşlık konusunda baskın iki görüş etrafında birleşildiği ifade edilmelidir. Bu görüşlerden birincisi liberal-demokratik (sözleşmecî) ikincisi ise cumhuriyetçi (toplulukçu) yurttaşlık fikridir (Üstel, 1999, s. 59).

Liberal-Demokratik Yaklaşım

Liberal yurttaşlık anlayışı, XVII. yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet formu ile ilintili, birey temelli gelişmiştir. Kişi, bu çerçevede hakları güvence altına alınmış yurttaş olarak görülür ve ussal manada tüm bireylerin eşitliği savunularak bu eşitliğin sağaltımı idealize edilir. Toplumsal sözleşme teorisyenlerinin liberal anlayışın kavramsal çerçeveye oturtulmasında rolleri şüphe götürmez. Yurttaşlığın politik ve hukuki manada statü kazanması, liberal yurttaşlık anlayışıyla beraber irdelenmelidir. Bu anlayış ile zaruri toplumsal yükümlülüklerin (bir çeşit gizli kalmış veya es geçilmiş) hâli de bir diğer meseledir. Haddizatında Bendix'e (1964, s. 47) göre modern yurttaşlık fikirleri ulus-devlet gerçekliği ile ilişkilendirilmeden anlaşılabilir ve hukuki manada kişinin devlet ile ilişkisi, yurttaşlık statüsünü belirlemede esas kriterdir. Ulus-devlet fikri, devletin hâkimiyet/egemenlik sahasında bulunanların tümüne bu yurttaşlık statüsünün verilme iradesini ortaya koymakta; liberal yurttaşlık da kişinin devletle olan münasebetinde kişiyi temel almakta ve bunu için devleti vasıta kılmaktadır (Habermas, 1994; Oldfield, 1990, s. 178; Gunsteren, 1994, s. 38). Bu anlayış temel anlamda toplumsal faydayı refah düzeyi olarak ele alır ve kurucu irade/unsur düşüncesine karşın, sözleşmeye bağlı bir uzlaşma çerçevesinde toplumsal bağları kabul eder (Oldfield, 1990, s. 178-179).

Liberal düşüncede yurttaşlık, birlikte yaşamaya bağlı olarak toplumsal sözleşmenin gerek sonucudur. Bireyler özgür, özerk hâlde toplumsal sorumluluklarla değil, kişi hak ve özgürlükleriyle esastır. Yurttaşın toplum ile olan münasebeti yurttaşlık hakları çerçevesinde olmakla beraber, bireyin yurttaş olarak sahip olduğu haklar onu toplumdan özerk kılar. Liberal demokrasi anlayışının bireyler namına üstlendiği esas, yurttaş eşitliği ve özgürlüğüdür (Kymlicka, 1998, s. 71). Tarihsel yorumu John Locke ve Thomas Hobbes'a dayanan liberal yurttaşlığın çağdaş yorumunu ise John Rawls yapar. Rawls'ın hak ve özgürlükler bağlamında yurttaşlık önerisi, eşit hakları temel alan anayasal demokrasi yurttaşlığıdır. Bireysel hürriyet ve haklar liberalizmde yurttaşlığı önemli derecede etkiler ve liberal yurttaş, siyasal alanda etkin olmayı bir tek sebepten dolayı ister: daha çok hürriyet/özgürlük. Bu tavır sonucunda, elde edilmiş/sahip olunmuş bir hürriyetin sınırlanması mevzusu da gündeme gelmiştir. Buna göre, "(...) temel bir hürriyet, yalnızca hürriyetin kendi hatırına sınırlanabilir ..." (Rawls, 2017, s. 232).

Oldfield (2012, s. 93-94) liberal yurttaşlık anlayışının temelini/özünün, yurttaşlığın bir statü olarak kabul edilmesi olduğunu ifade eder. Bireyin yurttaş statüsünün hükümetler tarafından zayıflatıldığı, liberal yurttaşlık anlayışını savunanların temel tezidir. Liberal görüşte statüye yapılan vurgu kişinin itibarı ile birlikte bireylerin gerek kamusal alanda gerekse özel alanda aktif bireyler olma olasılığı maksadıyla zorunlu olan "ihtiyaç" dilinin ortaya çıkmasına vesile olur. Dolayısıyla yurttaş statüsünün haklarını bu gereksinimler meydana getirir. Egemen ve özerk bir varlık olarak birey, öbür yurttaşların aynı haklarına saygı duyma, temel -devlete karşı- sorumlulukları yerine getirme ve tehdit durumunda ülke savunmasına katılma görevlerini ifa etmelidir. Liberallerin savunduğu husus: Hükümetler yurttaşın statüsünü zayıflatır; bir diğer ifadesiyle liberal tezin kökeninde haklar kavramı bulunur. Liberal yurttaşlığın teması, bireyin devlete ve diğer yurttaşlara karşı sahip olduğu öznel haklardır. Öznel hak sahibi birey olarak yurttaş, hak ve çıkarı yasalarca belirlenen esasta korunduğu sürece devletin koruması altında; ama aynı zamanda devletin müdahalesinden korunur durumdadır (Habermas, 2017, s. 152).

Liberal yurttaşlık yaklaşımı kişiye ve onun devlet ve toplum nazarındaki özgürlük ve haklarına dayanır. Bu minvalde liberal yurttaşlık, hürriyet meselesinde son derece duyarlı ve kişinin özgür olma hâlini her şartta en üst seviyeye çıkarma gayesindedir. Liberal düşüncenin kişinin doğuştan özgür olduğu savunmasının temel dayanağı doğal hak düşüncesi olup, herkes doğuştan özgürdür ve bu temel hakkı nedeniyle kişi kendi istenciyle -başka kişilere zarar vermediği müddetçe- istediğini yapabilmekte hürdür (Locke, 2012, s. 29). Bu durum doğa

durumunda bulunan kişinin kendi mülkiyeti ve şahsiyeti üzerinde tasarrufta bulunma hakkını da içerir. Zikredilen haklar sayesinde liberal yurttaş, bilhassa kendi özel-iradi alanında hiçbir müdahaleye ve sınırlamaya razı olmaz veya olamaz.

Cumhuriyetçi-Toplumcu Yaklaşım

Yurttaşlık tanımlamasının "görevler" üzerinde durulan bir konu olduğu hatırlanabilir. Dolayısıyla, "görevler" anlamının toplumsal temelleri de akla getirilecektir. Cumhuriyetçi yurttaşlık, topluluk temelli bir yurttaşlık düşüncesidir. Topluluk temelli yurttaşlık yaklaşımında, siyasal topluluğa üyelik anlayışı hâkimdir ve birey ancak bir topluluğun üyesi olarak yurttaş kabul edilir. O hâlde yurttaşlar arasındaki bağların kaynağı, başkalarının özerkliğine saygı duyan ve kendi haklarını korumayı sağlayacak sözleşmeler değil, ortak yaşam biçimi belirleme ve ona uygun davranışlardır. Oldfield'in (2012, s. 94-95) ifadesiyle, yurttaşlık, siyasal topluma üyelik dışında, toplumsal devamlılığı/sürekliliği sağlayan pratiklere duyulan ortak bağlılık anlamına gelir.

Bu yurttaşlık yaklaşımının kökleri Antik Yunan dünyasına kadar uzanır; düşünsel yapısı Aristo, Machiavelli, Rousseau ve Tocqueville'nin fikirlerinden oluşmuş, toplumsal menfaatlerin bireysel menfaatlerin üstünde tutulduğu aktif yurttaşlık modelidir. Toplumun siyasal yurttaşlardan meydana gelmesi gerekliliği, cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışının idealize ettiği bir düşüncedir. Kişi, öncelikle politik bir varlıktır ve bu nedenle iyi bir yurttaş olmak için politik olmak esastır. Toplumsallığı temel alan bu düşüncede, ortak menfaatler kişisel menfaatlerin üzerindedir. Kişi, toplumsal çıkarları gözeterek karar alma süreçlerinde etkin olmalıdır; zira bu şekilde birlikte yaşamın korunacağı düşünülmektedir. Cumhuriyetçiler, katılımcılıkla aktif yurttaşlığı amaçlarken, böylelikle kişisel hürriyetlerin belirli bir çerçevede korunacağını da işaret ederler. Toplumsal çıkar odağında gelişen bu anlayışta, haklar değil, ödevler ve görevler büyük önem taşımaktadır. Kişinin yurttaş olabilmesi için, toplumsal bağlar çerçevesinde görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir (İçduygu ve Keyman, 1998, s. 154).

Cumhuriyetçi yurttaşlık, bir model olarak tanımlandığında salt akıl merkezli ve kurgucudur. Saptanan güzergâhta toplumu soyut bir akılla ve toplumsallığı merkeze oturtarak inşa etme gayreti vardır. Debray (2005) açısından, cumhuriyeti meydana getiren kişiler -ki bu kişilerin politik olma koşuluyla- düşünsel ve fikri manada yine cumhuriyetçi olanlardan meydana gelir. Üstel'e (1999, s. 69-70) göre, yurttaşlık bir pratik şeklinde ele alınmaktadır. Bu pratik yoluyla, kişileri birbirinden ayıran ve değiştiren farklı düşüncelere karşı, onları bir topluluk dâhilinde kaynaştırmak amaçlanır. Model, belirgin hatlarda toplum odaklı bir sözleşmenin ötesinde, varit olan yaşam tarzını ve fikri paylaşma üzerine işler. Bu amaçla verilen görev ve yükümlülükler, bireyi yurttaş yapan erdemlerdir. Kısacası, birey, içinde yaşadığı toplum tarafından anlam bulacak ve böylece mütekâmil bir yurttaş olacaktır. Yurttaş sorumluluğunda, tüm yurttaşlar paydaştır ve yükümlülükler kişinin tercihine bırakılmaz. Üstel'in ifade ettiği gibi, yurttaş sorumluluklarını yerine getirdiği sürece yurttaş olur ve yurttaş olarak kalır.

Cumhuriyetçi yaklaşımda, yurttaş statüsünün odağında, kişilerin hakları açısından bu haklara yönelik dışarıdan gelebilecek baskılara veya zorlamalara karşı özgür hareket etmenin değil, ortak bir toplumsal pratiğe dâhil olmanın teminatı bulunmaktadır. Bu ortak toplumsal pratikten dolayı, yurttaşlar eşit ve özgür bireylerden meydana gelen bir toplum içerisinde, politik sorumluluk sahibi öznelere olabilirler (Habermas, 2017, s. 153). Bireylerin yurttaş olduklarını gösterebilmeleri için, eylemsel hareket etmeleri ve kamu hizmetlerinde bulunmaları gerekir. Bu kamu hizmetinden kasıt, esasında yurttaşların kendileri gibi yurttaşlardan müteşekkil politik bir topluluğu tarif etmek ve sürekliliğini sağlamak amacıyla yapmaları

gereken görevleri içerir. Topluluğun sürekliliği amacıyla, ayrıca onu tehdit edecek faktörlere karşı korunması gerekir. Topluluğun sürekliliğinin sağlanabilmesinin bir başka yöntemi de toplumsal değer yargılarının aktarımıdır. Bu bağlamda, örneğin çocukları toplumsal değer yargıları çerçevesinde yetiştirmek, yurttaşlık ödevlerinden biridir. Yurttaşın sorumluluklarından bir diğeri ise topluluğun amaçlarını saptamak ve bunları hayata geçirmek amacıyla harekete geçmektir (Oldfield, 2012, s. 98).

Cumhuriyetçi idrakte, bilhassa mesuliyet sahibi yurttaş ve aktif atılım vurgusu dikkat çeker. Yurttaşlar, sadece belirli dönemlerde seçim süreçlerine dâhil olan ve düşüncesini açıklayan bireyler olarak değil, daha ziyade yönetim erkini sürekli olarak kontrol eden ve denetleyen, ulusu ilgilendiren kararlara dâhil olarak siyasetin içerisinde aktif olan bireylerdir. “Katılımcı olmak, hem yurttaşın kendini gerçekleştirmesine imkân veren bir gaye hem de siyasal erkin denetlenmesini sağlayan bir vasıta” (Tunçel, 2010, s. 48).

Hobbes’da Yurttaşlık

Liberal yurttaşlık teorisyeni Hobbes (2007, s. 154) kendi devlet metaforunu ortaya koyduğu *Leviathan* adlı eserinde ifade ettiği şekilde “kanunun sessizliğe büründüğü zamanlarda/yerde yurttaşlar istediklerini yapma hürriyetine sahiptir” yani özgürlük, “kanunun olmadığı yerde başlar” ve insan özgürlüğü/iradesi herhangi bir kanun tarafından düzenlenmez. Hobbes’un siyaset teorisinin merkezine oturttuğu bireyler *Leviathan*’ı oluştururlar ve bunun neticesinde yurttaşlara evrilerek, Hobbes’un devlet ile özdeşleşen hâkim gücün mutlak-sınırsız hürriyetinden yarattığı “yurttaşlık özgürlüğü”ne ulaşırlar (Ağaoğulları ve Köker, 2018, s. 257-263). Bireyleri veya bireylerin toplamından meydana gelen halkı, devletin merkezine koyan Hobbes’un teorisinde birey “doğal insan” ve “yurttaş” olarak var oluşun iki boyutunda ortaya çıkar (Ağaoğulları ve Köker, 2018, s. 259, 260). Şöyle ki, Hobbes’un devlet tasvirindeki bireyin doğal insan olma özelliği, yurttaşlık içerisinde erimeden varlığını devam ettirir. *Leviathan*’ın en ünlü/bilinen ifadelerinden biri şudur: “-Non est potestas süper terram quae comperature ei- Yeryüzünde onun kudreti/gücü ile karşılaştırılabilecek hiçbir şey bulunmamaktadır.” Bir başka deyişle bütün diğer iktidarların kendisine tabi olduğu ama kendisinin kendisinden başka hiç bir iktidara tabi olmadığı iktidardır (Şöhret, 2013, s.613). Hobbes’un *Leviathan*’ındaki kapak resminde tasvir ettiği egemenin gücünü tasvir eden/simgelleyen bu ünlü imge, bir devletin tüm yurttaşların birleşiminden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Hobbes’a (2007, s. 157) göre özgür insanın eylemleri aynen bir nehrin suyunun akışı gibi zaruret ile tutarlıdır. Hak devrinde bulunan yurttaşların devlet içindeki eylemleri yasa korkusu ile yapılan “mecburi” eylemlerdir. Hobbes’un oluşturmak istediği egemenlik modelinde yurttaşın rolü, itaat etmekten ibarettir; öyle ki herkes tüm gücünü egemene devretmiştir. Heater’in (2007, s. 92-95) aktarımında Hobbes daha sonra şunu ağızından geçirir: “Her yurttaş, baş komutayı elinde bulunduran bireyin uyruğu şeklinde adlandırılır”. Hobbes, yurttaşlığı monarşi dönemlerinin hukuk dilinin ve felsefesi anlayışının eğitimli teolojik yorumlarıyla değil kendi dönemlerinin dinsel ve siyasal kargaşası ile ilişkilendirmiştir. Bu biçimde bir entelektüel gayret Hobbes’un arzu ettiği tarzda, batının egemenleri tarafından kabul edildi ve bu süreç/yol izlendi. Hobbes’un ortaya koyduğu yurttaşlık modeli, modern devletlerin temel taşı olmuştur (Burchell, 2002, s. 92).

Hobbes’un (2007, s. 99) eşitlik anlayışı yurttaşlık konusu bağlamında önem taşır; zira Hobbes köle/tutsak, kadın, çocuk, hasta, yaşlı gibi farklar oluşturmaksızın insanların doğuştan itibaren eşit olduklarını ileri sürer. Düşünürü göre doğa, insanları zihni ve bedeni yetenekleri/kapasiteleri itibarıyla eşit yaratmıştır, lakin kişi kendisini diğerlerine nazaran daha üstün görebilir. Bu üstünlük algısı ise değişkendir, örnek olarak; fiziksel açıdan güçlü bir kişi, fiziksel olarak gücü daha zayıf bir kişi tarafından zihni bir güç yoluyla alt edilebilir. Hobbes’un

bu fikri insanların doğa durumunda kargaşa/kaos durumunda bulunmalarının nedenlerinden de biridir; zira insanlar eşit olmaları sebebiyle bitmez/tükenmez bir mücadele ortamında istek ve hedeflerine ulaşmak amacıyla savaşırlar. Bu noktada genel bir “öteki”nin tanımlanması dayanışma bağları yaratır ve dolayısıyla topluluk duygularını yoğunlaştırır. Zorlu bir grup ile onun rakipleri arasındaki çıkarlar ve/veya değerler açısından sınırların belirlenmesi, kolektif kimlik oluşumunda neredeyse evrensel bir kalıptır. Birbirinin “öteki” ya da düşman olarak tanımlanması dayanışma bağları yaratır ve topluluk duygularını yoğunlaştırır” (Şöhret, 2021, s.609). Bu yorum, Hobbes düşüncesinde egemenin varlığına gereksinim duyulmasının esas nedenini meydana getirir. Bu yönüyle insanların eşit olduğunu belirten yaklaşım tarzı, insan doğasının kendi varlığını koruyan ve isteklerini gerçekleştirmek amacıyla çabalayan yapısıyla beraber düşünülmelidir.

Yurttaşın hürriyeti, dış taraftan bir etki/müdahale ile engellenmeme ve kendi isteğiyle olmadığı müddetçe kamusal görevlere zorlanmama noktalarına dayanır (Hobbes, 2007, s. 162-169). Bu çerçevede yurttaş, toplum ve devlet tarafından kendisinden yerine getirmesi beklenen kamusal sorumluluklara yanıt vermeye zorlandığı vakit özgürlüğü tehlike altına giren kişidir. Thomas Hobbes, yurttaşın görevini sadakatli olmak/itaat etmek şeklinde belirlemiş, her yurttaşın egemenliği elinde bulunduran kişinin uyruğu olduğunu savunmuştur (Heater, 2007, s. 4). Hobbes’un fikirleri, Machiavelli’den sonra devletin ve siyasetin rasyonel altyapısını oluşturmuş olması noktasında önemlidir. Hobbes’un bu bağlamdaki görüşleri, Hobbesçu liberalizm olarak adlandırılan olguya karşılık gelir ki düşüncelerinin liberal yurttaşlık kuramı içerisinde yer almasının nedeni de budur (Riesenberg, 1992, s. 304).

Rousseu’da Yurttaşlık

Rousseau’nun yurttaşlık modeli erken modern çağın egemenlik düşüncesinden beslenir ve bu model Yunan yurttaşlığını Modern Çağ’ın düşün dünyasının kavramlarına ve siyasetine uygulayıp referans alarak modern egemenlik fikrini üretir. Riesenberg’e (1992, s. 262) göre Rousseau, insanın toplumsal bir varlığa dönüşmesiyle birlikte, hasılı bir arazinin etrafını çitle çevirip mülk edinmeye başlanmasıyla birlikte yurttaş olmanın, “eşitlik” ideali ile eşitsizliğin, yönetme güdüsüyle yönetilen olma “rızasını” göstermiştir. Kıskançlık benzeri insani ihtirasların toplumu alaşağı etmemesi için, her biri aynı miktarda/oranda mülk sahibi ideal bir yurttaş sayısı saptayan Platon gibi, Rousseau da toplumun mevcudiyetinde tehditler görmüş ve tam da bu sebeple Hobbes’un tersine özneye değil topluma yönelmiştir. Bu açıdan ortaya koyduğu yurttaş ve toplum modeli cumhuriyetçi ideale uygundur.

Rousseau açısından insanın kendi iç dünyasına yönelik kişisel iradesiyle yurttaşın iradesi farklılık arz etmekte olup, yurttaşın iradesi, herkesin iradesi daha doğrusu genelin iradesi demektir; zira yurttaş kendini bütünü ayrılmaz bir parçası şeklinde değerlendirmekte ve kişisel fikir ve menfaatlerini bastırarak salt ortak iyiliğe yönelmektedir (Ağaoğulları, 2006, s. 121). Rousseau yurttaşlık kavramında son derece tutarlı bir görüş ortaya koymaktadır ve Rousseau’nun üslubu ve ahlaki yoğunluğuyla Platoncu toplumsal ve politik fikri “batı” siyasal görüşünün ön planına geri getirdiğini iddia etmek abartı olmaz (Riesenberg, 1992, s. 260). Bu yaklaşım tarzı yurttaşlık modelleri açısından Rousseau’yu cumhuriyetçi yurttaşlık modeli içine dâhil etmiştir.

Rousseau’nun yurttaşlık anlayışında tasarlamaya çalıştığı toplulukçu fikirlerin tümünden içerim alan irade, hürriyet ve eşitlik benzeri temel kavramlarla beraber bireyi toplum içine yerleştirerek, toplumsal bütünde anlam kazandırır. Rousseau, liberal yurttaşlık yaklaşımından farklı olarak sivil özgürlüğü toplum içerisinde aramıştır ki bunun koşulu ise siyasal varoluşun gereklerini yapacak olan yurttaşların ve uyrukların genel irade ile uyumlu olmasıdır (Heater, 2007, s. 106-107). Rousseau’ya (2012, s. 84-91) göre modern yurttaş egemen

gücün bir üyesidir. Lakin yurttaşın ne anlam ifade ettiğini modern/çağdaş insan unutmamıştır, bu sebeple en iyi yurttaş örneğini bulmak amacıyla öncelikle Sparta ve Roma yurttaşlığına gitmek gerektiğini düşünür. Zira ona göre sadece Sparta ve Roma’da güçlü kanun ve kurallar oluşturulan bir devlet ve devleti himaye eden yurtseverlik anlayışını görmek mümkündür.¹

Rousseau, erdemli ve iyi bir yurttaş modeli olarak ortaya koyduğu vatansever yurttaşlık örneğini yani kendi yurttaşlık ufkunu, bir eğitim kitabı yazarak ortaya koymuş; “gerçek” yurttaşın kim olması gerektiğini *Emile* kitabından önce *Ekonomi Politik*’te vurgulamıştır. Yurttaşlara “iyi olmalarını” söylemek yeterli olmaz, nasıl iyi olunabileceğini öğretmek de gereklidir; bu sahada ilk ders sayabileceğimiz örnek olması, kullanılması gerekli tek çözüm değildir; çözümler içerisinde vatan/yurt sevgisi en iyi netice verici olanıdır (Rousseau, 2005, s. 25). Heater’e (2007, s. 109) göre Rousseau’nun vatanseverlik duygusu üzerine kurduğu yurttaşlık düşüncesi, milliyetçiliğin ilkel biçimi olup, bu fikir yurttaşlığın ulus ile uyumlu olmaya başlaması bağlamında son derece mühimdir.

Rousseau’nun söz konusu yurttaş örneği için *Emile* metninin giriş bölümünde Pedarethus’tan verdiği dikkat çekici bir örnek bulunmaktadır: “İşte size yurttaş! Orduda beş tane oğlu olan Spartalı bir kadın vardır; sabırsızlıkla savaştan gelecek bilgileri bekliyordu. Bir köle haberle geldi; kadın titreyerek ve merakla durum hakkında havadis istedi: ‘üzgün bir şekilde: oğullarınızın hepsi öldürüldü. – Rezil/alçak köle, ben sana bunu mu soruyorum? –Kazandık zaferi!’ Kadın hızla mabede gidip tanrılara dua etti/şükranlarını sundu” (Rousseau, 2009, s. 12).

Rousseau, yurttaş yetiştirmek için hem ailelerin hem toplumun, hem de devletin nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair bir eğitim programı sunmuştur. Rousseau’ya (2005, s. 31-33) göre insan hayata geldiği andan başlayarak hem yurttaş haklarına haizdir hem de yurttaşlık görevlerini yerine getirmeye başlamaktadır. Dolayısıyla bir çocuğun hem ailesi hem içinde bulunduğu toplum hem de devlet yöneticileri yurttaş eğitiminde rol almalıdır. Vatandaşlık duygusu şiddetle tavsiye edilerek birey yurttaş olabilir. Heater’a (2007, s. 110) göre, Rousseau yurttaşlık konusundaki planlanan bu eğitimin ancak bir devletin “din” yoluyla verebileceğini düşünür. Ona göre bu din sivil bir dindir ve dayattığı disiplin ise dehşet verici olacaktır. Rousseau’dan aktırdığı hâliyle: “Tamamen sivil bir biçimde olan ve hükümleri, egemen aracılığıyla dini inançlar gibi değil de onlarsız iyi bir ‘yurttaş’ ya da sadakatli bir ‘uyruk’ olması imkânsız sosyal duygular olarak tespit edilen bir inanç yolu bulunmaktadır. (...) Egemen, buna (inanç maddelerine) inanmayan birini devletten kovabilir/atabilir; bir inancı olmadığı için değil, antisosyal olduğu için hukuku ve adaleti içten sevmediği ya da gerektiğinde görevi uğruna canını vermediği/vermeyeceği için kovar. Eğer birisi, bu dogmaları alenen kabul ettiğini açıkladıktan sonra onlara inanıyormuş gibi hareket ederse işte o zaman onu öldürelim, zira en büyük kabahati işlemiş, hukuku aldatmıştır/yanıltmıştır”.

Yurttaşların eşit ve özgür olduğuna inanan Rousseau (2012, s. 57), halkın egemenliği ve genel irade ölçütlerini ortaya koyduğu ünlü yapıtı *Toplum Sözleşmesi*’nde “insan hür olarak hayata gelir lakin her yerde prangaya vurulmuştur” demiş, insanın diğer insanlar ve toplumla olan iş birliği ve kolektif bilinci yoluyla özgürleşebileceğini savunmuştur. “Yararı bulunmayan her yurttaş zararlı bir insan sayılır” anlatımıyla tüm yurttaşların zamanlarını toplum faydasına kullanması gerektiğini ifade eder (Rousseau, 2018, s. 20-21). Sabine’e (1969, s. 278-279) göre

1 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*’nde Sparta ve Roma’nın yönetim felsefesine karşı beğenisini çok sık ve güçlü bir biçimde ifade eder. Bu takdiri ortaya koyan cümlelerinden dikkat çekici olanların bir tanesi şudur: “Sparta ve Roma ortadan kalktıktan sonra, hangi devlet sonsuzcasına sürüp gitmeyi umabilir/düşünebilir?” (Ayrıntılı bilgi için Bknz. J. J. Rousseau, *Toplum sözleşmesi*).

Rousseau, insanların toplumsal bir hürriyete sahip olma gerekçesinin içinde yaşadıkları toplumun bir üyesi olmaktan geçtiğini ve bireylerin öncelikle “kanuni haklarla” beraber eşit birer yurttaş oldukları düşüncesindedir ve -toplum sözleşmesi gereği- yurttaşın tüm bireylerle/herkesle aynı haklara sahip özgür biri olmaları için bir toplumun üyesi olması gerektiğini ifade eder.

Sonuç

Çağdaş siyaset felsefesinde yurttaşlık tartışmalarının, cumhuriyetçi ve liberal gelenekler/yaklaşımlar çerçevesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Her iki yaklaşım da yurttaşlık olgusunu, kendi temel ilkeleri ve savundukları esaslar doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. Liberal düşünce, bireyin hürriyetine ve toplum karşısında öncelikli olduğuna dayalı bir yurttaş modeli sunarken, cumhuriyetçi yaklaşım, bireyin toplumsal doğasına vurgu yaparak kendisinin ve toplumun faydası için katılımcı, mesuliyet sahibi ve aktif bir yurttaş olması gerektiğini öne sürmüştür.

Hobbes ve Rousseau'nun liberal ve cumhuriyetçi yurttaşlık bağlamında sundukları fikirler, modern politik düşüncenin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Rousseau, özgürlüğü ve bireyin kendi kendini yönetme hakkını savunurken, mutlak monarşinin savunucusu olan Hobbes'tan farklı olarak, bireyin özgürlüğünün toplumsal katılım ve kolektif sorumlulukla sağlanabileceğini savunur. Rousseau, bireysel hakları her şeyin üstünde tutan liberal yurttaşlık anlayışına karşı çıkar ve özgürlüğün ancak yurttaşların birlikte çalışarak elde edilebileceğini ve sürdürülebileceğini belirtir. Öte yandan, Hobbes, bireyin hak ve özgürlüklerinin, toplumsal sözleşme çerçevesinde korunması gerektiğini savunur ve bireyin özgürlüğünün toplum veya devlet tarafından kısıtlanamayacağını öne sürer.

Cumhuriyetçi ve liberal yurttaşlık perspektifleri çerçevesinde Hobbesçu ve Rousseau'cu bakış açılarının karşılaştırmalı analizi, siyaset kuramı ve pratiği üzerinde derinlemesine bir kavrayış sunmaktadır. Bu iki felsefi yaklaşımın bir araya getirilmesi, siyasi topluluklar içinde yurttaşlığın inşasında var olan özgürlük ve güvenlik, bireysel haklar ve kolektif refah arasındaki gerilimleri açıkça ortaya koymaktadır. Hobbes, toplumsal düzenin ve istikrarın korunması için yararlı bir yaklaşım sunarken, Rousseau, yurttaşlığın doğasını ortak iyinin peşinde koşan aktif, katılımcı bir süreç olarak yeniden değerlendirme gerekliliğine işaret eder.

Sonuç olarak, Hobbes ve Rousseau'nun düşünceleri, günümüz toplumlarında kamusal, sosyal yönetim ve yurttaşlığın temel ilkeleri üzerine eleştirel düşünmeyi teşvik eden önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Hobbesçu ve Rousseaucu ideolojilerin incelenmesi, yurttaşlığın dinamik doğasını ve değişen toplumsal değerlere, siyasi zorunluluklara ve kültürel bağlamlara nasıl yanıt verdiğini anlamamıza olanak tanır. Günümüzün küreselleşmiş, teknolojik ilerlemelerle donatılmış ve farklı kültürel kimliklerle zenginleşmiş dünyasında, bu iki düşünürün sunduğu görüşler, çoğulcu toplumlarda yurttaşlığın karmaşıklığı konusunda önemli ipuçları sunmaya devam etmektedir.

Bu çalışmanın bulguları, Hobbes ve Rousseau'nun düşüncelerinin yalnızca tarihsel birer metin olarak değil, günümüz politik tartışmaları için de kritik birer referans noktası olduğunu göstermektedir. Özellikle, küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin hız kazandığı bir dönemde, bu iki düşünürün sunduğu özgürlük ve toplumsal katılım yaklaşımlarının, modern siyaset teorisi ve pratiği üzerinde nasıl bir etkisi olduğu, bu çalışma ile daha net bir şekilde ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Hobbes ve Rousseau'nun cumhuriyetçi ve liberal yurttaşlık perspektifleri ışığında ele alınması, yönetim, birey, toplum, temel hak ve ödevler, demokrasi ve sivil katılım gibi konular üzerine çağdaş tartışmaları derinleştiren zengin bir fikir ve kaynak dokusu sunmaktadır.

Gelecek çalışmalar, bu iki düşünürün kuramlarının, özellikle günümüzün çokkültürlü ve dijitalleşen yapıdaki toplumlarında yurttaşlık uygulamaları üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı inceleyerek, bu alandaki akademik tartışmaları daha da ileriye taşıyabilir. Bu tartışmalar, günümüz siyasi pratiklerinde yurttaşlığın nasıl şekillendiğini ve geliştiğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Kent devletinden imparatorluğa* (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., Köker, L. (2018). *Kral-devlet ya da ölümlü tanrı* (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Aristoteles. (2014). *Politika* (Tunçay, M. Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2017). *Felsefeye giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Audier, S. (2006). *Cumhuriyet kuramları* (Yerguz, İ. Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bendix, R. (1964). *Nation-Building and Citizenship: studies of our changing social order*. New York: John Wiley and Sons.
- Bookchin, M. (2017). *Kentsiz kentleşme yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü*. (2. Baskı). (Özyalçın, B. Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bouineau J. (1998). *Dersimiz yurttaşlık* (Fransa'da devrim döneminde yurttaşlar ve yurttaşlık) (1. Baskı). (Küey, Y. Çev.). Ilgaz, T. (Haz.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Brubaker, R. (2009). *Fransa ve Almanya'da yurttaşlık ve ulus ruhu* (Pekel, V. Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Burchell, D. (2002). Ancient citizenship and its Inheritors. E. F. Turner içinde. *Handbook of Citizenship Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Debray, R. (2005). *Cumhuriyetçi misiniz, demokrat mı?* (Arslan, A. Çev.). <http://emreyildirim.me/wp-content/uploads/2013/12/regisdebray.pdf>.
- Drucker, F. P. (1994). *Kapitalist ötesi toplum* (Çorakçı, B. Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Erözden, O. (2008). *Ulus-devlet* (2. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Giddens, A., Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide temel kavramlar* (Esgin, A. Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gunsteren, H. (1994). Four conceptions of citizenship. B. Steenbergen (Der.). *The Condition of Citizenship* (London: Sage): 36-49.
- Gülalp, H. (2007). *Vatandaşlık ve etnik çatışma*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (1994). *Struggles for recognition in the democratic constitutional state*. In *Multiculturalism* (pp. 107-148). Princeton University Press.
- Habermas, J. (2017). *Öteki olmak, ötekiyle yaşamak* (Aka, İ. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heater, D. (1990). *Citizenship: the civic ideal in world history, politics and education*. New York: Manchester University Press.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın kısa tarihi* (Üst, M. D. Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan* (Lim, S. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işın, E. F., Turner, B. S. (2002). *Citizenship studies: An introduction*. *handbook of citizenship studies*. (Der.) E. F. Işın ve B. S. Turner. İçinde. London: 1-10
- İçduygu, A., Keyman, E. F. (1998). Globalleşme, anayasallık ve Türkiye'de vatandaşlık tartışması. *Doğu Batı* (5), 147-159.
- Kartal, F. (2010). *Yurttaşlık tartışmaları: Yeni yaklaşımlar*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Kaya, A. (2006). *Yurttaşlık azınlıklar ve çokkültürcülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık* (Yılmaz, A. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Leca, J. (1993). *Yurttaşlık üzerine sorular* (Koca, G. Çev.). *Birikim Dergisi* (55), 57-67.
- Locke, J. (2012). *Hükümet üstüne ikinci tez* (Doğan, A. Çev.). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Marshall, T. H. (2000). "Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar", *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar*. T. H. Marshall ve T. Bottomore (Çev. A. Kaya). İstanbul: Gündoğan Yayınları. 13-82.
- Oldfield, A. (1990). Citizenship: an unnatural practice. *The Political Quarterly*, Vol. 61, No. 2, 177-187.
- Oldfield, A. (2012). Vatandaşlık: doğal olmayan bir pratik mi? A. Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü içinde*. (s. 92-107). İstanbul: Metis Yayınları.
- Platon. (2016). *Devlet* (Eyüboğlu, S., Cimcoz, M. A. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rawls, J. (2017). *Bir adalet teorisi* (Coşar, V A. Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Riesenberg, P. N. (1992). *Citizenship in the Western tradition: Plato to Rousseau*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Rousseau, J. J. (2005). *Ekonomi politik* (Birkan, İ. Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile* (Avunç, Y. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2012). *Toplum sözleşmesi* (Günyol, V. Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2018). *Bilimler ve sanatlar üstüne söylev* (Eyüboğlu, S. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sabine, G. (1969). *Siyasal düşünceler tarihi* (Cilt II). (Öktem, A. Çev.). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sarıbay, A., Y. (1992). *Siyasal sosyoloji*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar cemaati* (Okur, Ö. Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Schnapper, D. (2005). *Öteki ile ilişki* (Sosyoloji Düşüncesinin Özünde). (1. Baskı). (Sönmezay, A. Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Soysal, Y. (2010). *Rights, Identity and Claims-Making*, <http://www.brandeis.edu/ethics/pdfs/internationaljustice/otheractivities/JAC.Soysal.pdf>.
- Şöhret, M. (2013). Devlet Egemenliğine Müdahale ve Yunanistan Ekonomik Krizi, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 4 (13), 605-646
- Şöhret, M. (2021). The Age of Popular Protest, *Journal of Academic Researches and Studies* 13(25), 607-617, <https://doi.org/10.20990/kilisiiibfakademik.980371>
- Touraine, A. (1997). *Demokrasi nedir?* (1. Baskı), (Kunal, O. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunçel, A. (2010). *Bir siyaset felsefesi: Cumhuriyetçi özgürlük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turner, B. S. (2012). Bir vatandaşlık kuramının anahatları. A. Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın dönüşümü içinde* (s. 107-140). İstanbul: Metis Yayınları.
- Turner, B. S. (2015). *Klasik sosyoloji* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tsaliki, L. (2007). The construction of European identity and citizenship through cultural policy, *European Studies* (24).
- Ünsal, A. (1998). *Yurttaşlık zor zanaat* (75 yılda tebaa'dan yurttaşa doğru), A. Ünsal (Ed.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve demokrasi*. Ankara: Dost Yayınları.